

DRTO(2021)7

Strasbourg, 27 August 2021

12-to Khidipe vash Europutne Konsilosko Dijalogo e Romane thaj Phirutnengere¹ civilno societasar pe

“Sikavipe e Romengi thaj Phirutnengi historija”

Strasbourg, 2-3 novembro 2021

Konceptoski nota

PALPALIPE

E Europako Konsilo buhljardas klejutne Europtne rekomandacije thaj instrumentura ande umal katar historijako sikavipe, kerdas vuzhe metodologikane principura thaj objektivura vash historijakoro sikavipe ande demokratikani thaj pluralistikani Europa.

E Ministerongo Komitetoski Rekomandacija vash historijako sikavipe ano 21-to shelbershutnikani Europa (Rekomandacija (2001) 15) si jekh buhlo dokumento so si jekh mahat/imoprtantno dokumentiKodi Rekomandacija astarela e generalno cilon, sikljovipaskere metodnen, e treningura vash e sichara, leipe neve neve informacije thaj komunikacijakere tehnolgijen thaj sar i historija shaj te sikavel pes bilachipaske.I rekomandacija si but mamuj gasave misala/egzemplura kote so i historija sikavela pes bilachipaske ande historikane bilache informacije save si bazirime upral i dihotomija "amen" thaj "von" so si mamuj e Europutne Konsiloskere moljaripa.E Rekomandacija isi vuzhi pozicija vash historijako sikavipe thaj sikljovipe savo so rodela responsibiliteto, aktivno themutnipe, respektiribe pe javeripa ande drakhin kotar e kanunesko legarutnipe thaj e fundamentalno moljaripa vash manushikane hakaja thaj demokracija.I Rekomandacija vuzhes pozicionirinela e historija sar baro faktori vash jekhipe, haljovipe thaj khetanutni pakhiv mashkar sa e manusha.

E Ministerongo Komiteto dureder reafirmindas e principura thaj e legaripena vakerdine an kodo dokumenti 2011 Rerekomandacija dzi pe Thema membrura vash interkulturako dijologo thaj piktura vash e javera ande historijako sikavipe thaj sikljovipe (CM/Rec(2011)6).

Ande Strazburgoski Deklaracija pe Roma²,e Thema membrura ande Europako Konsilo line decizija te keren aktivipa vash kulturako, historijako thaj Romengere chibjengo sikavipe vi sikljovipe thaj olengoro haljovipe. Dureder, o Artiklo 12 kotar e Femeski Konvencija vash e Nacionalno Minoritetongo Protektiribe (ETS. No. 157)³phenel kaj “E riga trubuj te keren adekvatno aktivipa vi ande edukacija thaj rodipena, te shaj te bajrarel pes e kulturako dzanibe, e historijako, chibajko thaj religijako so isi e nacionalno minoriteton [...] thaj trubuj inter alia, te den adekvatno shajipena vash sikavipe vi skljevopaskere treningura thaj lokheder avipe dzi pe sikljovibaskere lila/pustika”. Sar te si, e Ministerongo Komiteto nekobor drom prendzardas o fakti kaj e Romen thaj e Phirutnen isi lungevramako historikano ande Europakere

¹E vorbi “Roma thaj Phirutne” phenena pes ande Europako Konsilo te sikavel o buhlo diverzitetno e grupengo save si uchardine e buhasar so kerel o Europako Konsilo an kodo umal: jekhe rigatar a) Roma, Sintin/Manush, Calé, Kaale, Romanichal, Boyash/Rudari; b) Balkaneskere Egiptjanura (Egiptjanura thaj Ashkalije); c) Chachunerigeske grupe (Dom, Lom thaj Abdal); thaj javere rigatar, grupe, sar so si Phirutne, Yenish, thaj e populacije dzande teli administrativno alav sar “*Gens du voyage*”, sar vi e manusha save so phenena peske Gypsies. Kodo si eksplanacijaki nota, numa naj definicija pe kodo so si e Roma thaj/vaj e Phirutne.

²Ministerongo Komiteto (CM(2010)133) Strazburgoski Deklaracija pe Roma

³Ministerongo Komiteto (1994) Femeski Konvencija vash e Nacionalno Minoritetongo Protektiribe

societe/thema thaj edukacijakere sistemura numa, olengi kontribucija ande tema naj sikavdini, vi ande formalno, vi ande na-formalno edukacija thaj vi mashkar e generalno publika. Kodoleske, e Europako Konsilo ande 2020 bersh dopherdas e phuraneder 2001 thaj 2011 rekomandacijen buteder specifikane Rekomandacijasar vash e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historijaki inkluzija ande shkolakere kurikulumija thaj sikljovipaskere materijalura (CM/Rec(2020)2). Kodo si historikano phundro majangle vash publikano prenzaribe pe lungevramako historikano Romengo vi Phirutnengo afovibe sar integralno kotor e themengo trujal sasti Europa, kerindoj olengo nakhlipe, akanutnipe thaj avutnipe.

Jekh importantno kotor e edukacijakere procesostar si khetanutno dzanipe vash e khetanutni historija so e Roma thaj e Phirutne ulavena sa e javera na-Romencar ande Europa, leindoj ani godzi vi e phare vramakere periodija thaj lungevramaki persekucija, specijalno e bare kriminalura kerdine mamuj e Roma thaj Phirutne pe vrama kotar Dujto Lumako Maripe. Dzi sigende, but tema membrura ignoririnde kodo fakti ande olengere sikljovipaskere materijalura. Sostar, pe kontinuiteto kerena pes asimilacijakere politike thaj diskriminacija, nakhle but bersha kotar e Dujto Lumako Maripe, e Roma thaj e Phirutne te shaj publikane te ikljon thaj te phenen pengere biashunde testimonije vash e rasistikani persekucija so kerdine e Nacistura thaj olengere partnerura, thaj te astaren te roden justicija, prenzaribe thaj rekonsilijacija sar zhertvi kotar o Holokausto vi kotar e javere persekucijakere forme.

E Romane thaj e Phirutnengere chaven save phiren ande shkola, isi hakaj thaj realno trubujipe te dzanen pengi historija, sar so vi sa e na-Romane chaven isi hakaj thaj realno trubujipe te dzanen e Romengi thaj e Phirutnengi historija. E edukacijakere reforme thaj e reforme ande nacionalno kurikulumija vi produciribe neve kvalitetno materijalura vash e diferentno edukacijakere nivelura, si majimportantno instrumentura vash vi jekhvar te phuchas amen vash tradicionalno bilicho dikhipe upral e minoriteta. Kadala reforme si esencijalno vash keribe fer, buteder dinamikane thaj balansirime tema/societe save so khamen chachune societakere pharuvipena vash e dukhavdine grupe. Kvalitetno historijakor sikljovipe si fundamentalno vash kodo te kerel pes khetanutno dzanipaski baza savi si lachi vash chavengere interkulturalno kompetencije, buhljaripe pe naturalno thaj pozitivointerretnikane relacije, thaj haljovipe mashkar e diferentno/javereder Romane vi Phirutnengere grupe thaj e javera themeskere manusha. Kodoleske apsolutno trubuj te pharoven pes e bilache, objektizirime, bibalansirime thaj bilache imazhura/picture vash e Roma thaj Phirutne vi lengi historija, kultura thaj dzivdipasko chani sar kotor e neve oficijalno kanuneskier buhljaripe pe historija.

E evidence vi faktija sikavena kaj buteder Europakere tema o phurano kanoni vash historijakoro sikljovipe thaj histyorikano rodipe, vi kodo sar buteder muzeumura thaj institucije egzistuin, sasa inertno rasistikane mamuj e Romane thaj Phirutnengere komunitetura. Kodo shaj achilas pes vash kodo so naj sas interesu thaj reprezentacija katar e Roma ande relevantno institucije, thaj vi vash zorako bibalanso vi ande hramovipe vi historijakoro dokumentiribe vash kodo temato. Numa, but Europutne Konsiloskere Tema membrura akak si vash aktivno korektivno bucha ande produciribe buteder, moderno thaj anglal sa, jekhutne dikhipe upral e Romengi vi Phirutnengi historija, bazirimi upral e majpalune arakhiba thaj rodipa. O buhleder haljovipe vash sikljovipe pe lungi vrama thaj kodo so e modern kvalitetno sikljovipaskere materijalura thaj baro sikljovipaskoro trujalipe si vi pen a-formalno edukatora te zurare nevo sikljovipe vash e Roma thaj Phirutne, vi vash e chavore, vi e terne, vi e phureder manusha. Ki praktika, kodo phenel te keren pes buteder inkluzivno egzibicije, neve participativno komponente vash e buchi pnagli e Romencar vi e Phirutnencar, sar so si kooperacija mashkar e mobilno thaj e online egzibicije, buteder dzaipe pe muzeumura thaj kulturikane khidipena save so shaj te funkcionirinen sar laboratorije thaj katalizatorija vash socialne pharuvipena.

Ko 22-to januaro 2020 e Ministerongo Komiteto ano Europako Konsilo adoptuindas/lija e *Strategikane Akcijakere Plane vash Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija*⁴ pe maripe mamuj o anticiganizmo thaj diskriminacija vi suporto vash jekhipe. O plano zurarel e progrese kerdino teli e Europutno Konsilosko Tematikano Akcijako Plano vash e Romengi vi Phirutnengi Inkluzija (2016-2019), savo so asterel vi e anti-Romane thaj anti-Phirutnengere prejudicije, diskriminacija thaj kriminalura e inovativne modeloncar vash e lokalno niveloskere solucije thaj inkluzivno politike.

Dzaindoj pala Europutne Konsiloski misija thaj o Stretetikano Akcijako Plano fokusirime pe trin klejakere prioriteto areje/umala, so si relevantno katar e punkto vash e Romengi vi Phirutnengi historija, Holokausto thaj Dijalogeskere khidipena. Kadala prioritatura si:

- maripe mamuj anticiganizmo thaj diskriminacija pe leskere forme vazdipasar sama pe Organizacijengere standardura thaj instrumentura, motiviribe te implementirinen pes e aplikacije thaj implementacije, sar vi lokheder avipe dzi pe justicija;
- siguripe efektivo Romengi thaj Phirutnengi participacija ande procesura kote so kerela pes decizija; thaj
- lacharipe pe implementacija e nacionalno thaj lokalno niveloskere Strategije vash e Roma ande areje kotar inkluzivno edukacija thaj lokalne politike (leindoj kate vi efektivo publikane servison).

Cilosar te kerel pes analiza pe momentalno situacija vash inkluzija pe Romengi vi Phirutnengi historija thaj holokausto ande shkolkere vi sikljovipaskere lila, sar vi kontribucija pe lacheder haljovipe e tematosko thaj stimulo pe diferentno institucije save keren buchi pe kdo temato, o Sekretarijato pe Europako Konsilo akahardas ko 2020, ko anav kotar o Ekspertongo Komiteto vash Romane thaj Phirutnengere Butja⁵ (ADI-ROM), jekh analitikano report vash Rezentacija pe Roma ande Europutne kurikulumija thaj Sikljovibaskere lila⁶, sar vi duj analitikane reportura vash Romengi rezentacija ande Europakere muzeumongere kolekcije⁷ (Louvre thaj Prado) save so keren analiza pe kdo sar e Roma si sikavdine an pengere kolekcije.

O avguno kotor katar e 12-to Dijalogosko khidipe ka koncentririnel pes upral e relevantno/mahat Europutne Konsiloskere rekomandacije thaj i kooperacija savi so aba dzal mashkar e gavernura ande umal kotar e edukacija vash historija. E dujtone khidipasko kotor ka prezentuil inspirativno egzemplura/misala pe kodo sar varesave Thema kerdine inkluzija pe sikljovipe vash e Romengi thaj Phirutnengi historija vi Holokaustesko ikeribe ani godzi an pengere nacionalno shkolkere kurikulumija thaj civilno societakere propozalura vash kodo sar, kadala inkluzije ka oven implementirime ande praktika. Ano khidipe ka kerel pes vi diskusija vash kdo sar e hemime riga shaj te den suporto pe buhljaripe thaj revizija pe materijalura vash historijako sikljovipe ande sikljovipaskere materijalura thaj pe metodura. E civilnikane thaj institucijengere participantura ka prezentuin thaj diskutuin vi vash konkretno misala vash kodo sar i edukacija vash o Holokaust thaj olesko ikeribe ani godzi saj te ovel organizirimo mashkar e chavore, terne thaj phureder manusha thaj sar e edukacijaki thaj buhleder inkluzija kotar e materijalno tha bimatierjalno barvalipe, arti thaj Romani vi Phirutnengi chib shaj te len than.

⁴[Europutne Konsilosko Strategikano Plano vash Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija \(2020 2025\)](#)

⁵[Ekspertongo Komiteto pe Romane thaj Phirutnengere Butja \(ADI-ROM\)](#)

⁶Europako Konsilo (2020) Analitikano Reporto vash Rezentacija pe Roma ande Europako Kurikulumo thaj Sikljovibaskere lila. Shaj arakhen ko <https://repository.qei.de/handle/11428/306>

⁷Europako Konsilo (2020) E Romengoro rezentiribe ande majbare Europakere muzeumongere kolekcije – Volumes 1- 2 (ano Prado thaj Louvre). Shaj arakhen ko: <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/publications>

O 12-to Dijalogosko khidipe ka del vi shajipe te diskutuil pes i akanutni situacija pe Romani thaj Phirutnengiri historija thaj I situacija e sikljovipaskere materijalncar, te keren pes propozalura vash revizija thaj modernizacija and teaching material situation and to make dzaindoj pala e Ministerongo Komitetoski Rekomandacija CM/Rec(2020)2 vash introdukcija e historijaki vash e Roma thaj Phirutne ande shkolenere kurikulumija thaj sikljovipaskere materijalura. O Ad hoc Raportero pe 12-to Dijalogosko khidipe ka buhljarel e konkluzije/klidaripa pe lache praktike save so shaj te oven implementirime kotar e Europutne Konsilokere Thema membrura, javera institucijengere akterura thaj kotar e Romane thaj Phirutnengere civilnikane societakere organizacije.

E 12-TO DIJALOGOSKO KHDIPASKERE CILURA VI RESARINA

O 12-to Europutne Konsilosko Khidipe vash Dijalogo e Romane thaj Phirutnengere civilnikane societasar ka ovel vash sikavipe e Romengi thaj e Phirutnengi historija, specijalno fokusesar pe Romengi vi Phirutnengi historijaki inkluzija ande shkolenere kurikulumija thaj sikljovipaskere materijalura.

E khidipasko cilo si te:

- **Del** shajipe vash khetanutni refleksija mashkar e reprezentatura katar e Europutne Europutne Konsilokoro Sekretarijato thaj e reprezentoncar katar e Romengere thaj Phirutnengere civilnikane societe;
- **Dikhel pes** i situacija pe sikavibe e Romengi thaj Phirutnengi historija ande javereder thema membrura analizirindoj so achilas pes dzi akak ande sfera katar historijakoro sikavibe thaj Holokaustesko ikeripe ani godzi;
- **Identificirinel thaj te del propozalura** vash aktivitetura thaj instrumentura sar te sikljarel pes e Romengi thaj Phirutnengi historija thaj olengi kontribucija pe olengi konkretno thaj bikonkretnoo kontribucija pe kulturako barvalipe, artura thaj chib;
- **Te del** jekh buhleder dikhipe thaj te **diskutuil** relevantno Europutne Konsilokere rekomandacijen thaj kurikulumongo buhljaripe thaj praktike te azhutin pes e sikljovipaskere materijalnongere reform so ka anen dzi pe inkluzija e historijaki vash e Roma thaj e Phirutne ande shkoloako kurikulumi thaj sikljariaskere materijalura;
- **Te sikaven pes thaj te ulaven pes** lache egzemplura phangle e sikavibasar pe Romengi thaj Phirutnengi historija vi kultura, thaj te buhljarel pes e shkoloako kurikulumo, sikljovibaskere materijalura thaj e javera sikljovibaskere resursura/hainga.

ADZIKERINDE EFEKTURA KHDIPASTAR

E Romane thaj Phirutnengere komunitetongo involviribe/hemipe pe sako jekh nivelu katar e politikani formulacija, implementacija thaj efektija si kleja vash e avutne Europutne Konsilokere aktivipa vash e Romengi thaj Phirutnengi inkluzija. Vi kodo so o Europutno Konsilo prenzarel kaj i resposibiliteta vash e Romengi thaj e Phirutnengi integracija pashljol upral e pike kotar e thema membrura, o Europako Konsilo gindil kaj vi e javera akterura, sar so si, e lokalno thaj regionalno autoritetura, civilnikani societa thaj e internacionalno thaj nacionalno organizacije, isi olen importantno/mahat rola. Sar komplementarno katerura, von shaj te keren fasilitacija upral e direkcija pe Europutne Konsilokere akcije trujal jekh konstruktivno thaj khetanutno dijalogo.

E civilnikane societa isi trubujutni eksperiza thaj dzanibe vash e Romengi thaj e Phirutnengi situacija pe tereno thaj shaj te del kontribucija pe kodo te kerel asistencija pe Thema membrura ande Europako Konsilo te arakhen pengere cilon ande umal katar sikljovipe e Romengi thaj Phirutnengi historija thaj keribe lache sikljovibaskere materijalura. E Romane thaj Phirutnengere societa isi rola te den suporto thaj te oven phurt/podo/pato mashkar e Romane thaj Phirutnengere komunitetura thaj e manusha so dizajnirinena e kurikulumija thaj e sikljovibaskere materijalon.

O 12-to Dijalogosko khidipe ka ovel jekh konsultiribaski platform vash kodo laches te sikavel pes e Romengi thaj e Phirutnengi historija. O forumo ka ovle vi sar forumo vash e Romane thaj Phirutnengere civilnikane societengere organizacijenge thaj vash e javera hemime rig ate bajraren olengoro dzanlipe, ulaven experience thaj lache praktiken, planirine e majodorutni kooperacija thaj te identifikuin e shajipena vash promoviribe aktivitetura save si majrelevantno olenge ano proceso kotar e kurikulumongire reforme thaj keribe sikljovipaskere materijalura.

PARTICIPACIJA

Bish thaj panch 25, sivilno societakere participantura ka oven alusardine trujal phutardo akhraipe trujal/via o publikano Europutne Konsilosko Romano thaj Phirutnengo Timo thaj olengo website. E participantura ka oven reprezentantura katar e Romane thaj Phirutnengere organizacije, leindoj kate vi e reprezentanton katar e ternengere thaj dzuvlengere organizacije, vi ekspertura kotar e internacionalno, nacionalno thaj lokalno sivilno societengere organizacije. Prioriteti si dendo e reprezentantonge save nisi specifikani ekspertiza pe sikavipe Romengi thaj Phirutnengi historija thaj Holokaustesko ikeribe ani godzi thaj save so kerdine participacija ande proceso pe historijako kurikulumieski reforma, produkcija pe Romengi thaj Phirutnengi historija thaj sikljovibaskere materijalura, treningura thaj khidipena, vaj sasa hemime ande relevantno treningura vash e sichara vaj participirinde pe varesave evaluacije vaj rodipena.

E participantura musaj te dzanen te keren buci pe Anglikani, Fransikani vaj Romani chib, save si e khidipaskere bucharne chibja.

I participacija si subjekto pe egzistuibaskere dromariba, publikano sastipe thaj sanitarno restrikcije sikavdine ande Francia thaj/vaj ande javera thema pe vrama kana ka ikerel pes o 12-to Dijalogosko khidipe (2-3 novembro 2021).

DIVESA THAJ THAN

O khidipe ka astarel ko 2-to novembro 2021 katar 09:30-15:30 thaj ko 3-to novembro 2021 kotar 10:00-15:00 via KUDO konferencijako sistemo.

12-to Dijalogosko khidipe – bucharne thaj palpalutne dokumentura:

- Agenda vash 12-to Dijalogosko khidipe
- Konceptosko Papiro vash 12-to Dijalogosko khidipe
- [Europutne Konsilosko Stretegikano Plano vash e Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija \(2020-2025\)](#)
- [Rekomandacija CM/Rec\(2020\)2 katar e Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura vash historijaki inkluzija vash e Roma thaj Phirutne ande shkolako kurikulumo thaj sikljovibaskere materijalura](#)

JAVERA EUROPUTNE KONSILOSKERE INSTRUMENTURA

- Rekomandacija CM/Rec(2011)6 katar e Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura vash interkulturako dijalogo thaj vaverno imazho/piktura ande historijako sikavipe
- [S trazburgoski Deklaracija pe Roma \(CM\(2010\)133\) katar Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura](#)
- [Rekomandacija CM/Rec \(2001\) 15\) katar e Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura vash historijako sikavipe ande bish thaj jekhutne shelbershipaski Europa](#)
- [Rezolucija 2153 \(2017\) katar e Parlamentarno Asambleja ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura pe Romengi thaj Phirutnengi inkluzija](#)
- [Rekomandacija CM/Rec\(2009\)4 katar e Ministerongo Komiteto dzi pe thema membrura vash e Romengi thaj Phirutnengi edukacija ande Europa](#)
- [Rekomandacija Rec\(2000\)4 katar e Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo dzi pe thema membrura vash Romane/Gypsy chavorengi edukacija ande Europa](#)
- [Fremeski Konvencija vash Nacionalno Minoritetongi Protekcija \(FCNM\)](#)
- Europaki Komisija mamuj Rasizmo thaj Natolerancija ([ECRI](#)) [Generalno Politikane Rekomandacija](#) (Kompilacija kotar e ECRI-skere Generalno Politikakere Rekomandacije (CR (2018)16)
- [Europutne Konsilosko Faktengo liloro pe Romengi Historija](#)
- [CAHROM-esko Tematikano Reporto](#)
- [O sasto alav kotar o "Hakaj te ikerel pes ani godzi" vastliloro kotar e Ternengo Departamento shaj arakhen o link](#)
- [Den o sasto anav kotar amari Louvre publikacija thaj o link si kate](#)
- [Den o sasto anav kotar Prado publikacija thaj o link si kate](#)
- [Den o sasto anav kotar CoE/REF/GEI publikacija "E Romengi Rerezentacija ande Europutni Kurikula thaj Sikljovipaskere lila" thaj o link si kate](#)